УДК 336.71(497.11)”1922/1925”
https://doi.org/10.46793/LZ-LXII.135B
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
Примљен: 11. 02. 2022.
Прихваћен: 15. 07. 2022.

др Иван М. Бецић[*]
Виши научни сарадник
Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић

ИНДУСТРИЈСКО-ПРОМЕТНА БАНКА – НИШ[1]

Апстракт: По завршетку Великог рата, подручје Краљевине Србије у привредном погледу било је готово у потпуности девастирано. Потребе за обновом земље захтевале су велика улагања тако да је несташица капитала била хронична. Из тих разлога, као и пар деценија раније, дошло је до оснивања новчаних завода са циљем да се не само обезбеди новац за привреду, већ и да се путем банака управља индустријским предузећима. Како су улагања у индустрију дугорочна и захтевају велика обртна средства, многи новчани заводи нису успели да их обезбеде и падали су у стечај. У раду је, првенствено на основу архивске грађе, представљен случај једног таквог новчаног завода, који је у недостатку обртних средстава и нестручног вођења пао у стечај, оставивши повериоце и улагаче без највећег дела њиховог новца.
Кључне речи: *Нишка прометна банка*, *Нишка индустријско-прометна банка*, фабрика кожа, обртна средства, проневере, стечај.

Оснивање новчаних завода на простору Краљевине Србије вршено је са циљем да се са обезбеђивањем новчаних средстава подигне индустрија, а развију трговина и занатство. Особеност српског банкарства била је у томе што су новчани заводи финансирали улагања у привреду или сопственим акционарима или су сами постајали власници привредних објеката. Тренд оснивања банака настављен је и почетком XX века, тако да је до избијања балканских ратова у Србији 1912. године пословало 187 новчаних завода,[2] да би се, са прикључењем Косова, Метохије и Јужне Србије, њихов број повећао на око 200.

[*] becic89@gmail.com

[1] Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. јануара 2022.

[2] Stanko Deželić, *Banke i bankarstvo, djelovanje, poslovanje i razvoj banaka*, Zagreb 1920, 40

Развитак приватног банкарства на акционарској основи у Србији у потпуности је био прекинут избијањем Првог светског рата и окупацијом њене територије. Осим великог броја страдалих акционара и чланова управе, српски новчани заводи претрпели су и огромну материјалну штету, која је процењена на 100 милиона златних франака.[3] Епилог Великог рата по банкарство у Србији био је и тај да је број новчаних завода био драстично смањен. У Београду је затечено 45 приватних новчаних завода, а у унутрашњости Србије 87, што је значило да је трећина новчаних завода била ван функције.[4] Уз то, многи од затечених новчаних завода нису били у могућности да наставе са радом, тако да је ефективни број банака које нису наставиле са пословањем био још већи.

Како су банке у Србији биле локалног карактера, са невеликим капиталом и великом стопом пострадалости у рату, њихово учешће у капацитету банкарског система Краљевине СХС било је веома скромно и 1919. године износило је свега 5,84%.[5] Потребе за обновом и оживљавањем мирнодопске коњунктуре захтевале су велика новчана средства, тако да је приватна иницијатива у оснивању нових предузећа и банака била неопходна. Иако је одређени број банака ликвидиран, на подручју Србије 1921. године пословало је 16 новчаних завода више него три године раније,[6] што је наговештавало обнову банкарског система источног дела државе.

До Првог светског рата у Нишу је пословало осам локалних новчаних завода: *Нишка акционарска штедионица* (1885), *Нишка задруга за кредит и штедњу* (1888), *Српско-јеврејска трговачка задруга* (1889), *Нишка банка* (1903), *Нишка трговачка банка* (1906), *Окружна банка* (1907), *Нишки кредитни завод* (1908) и *Нишка занатлијска банка* (1911).[7] Све поменуте банке претрпеле су осетну ратну штету, а услед недостатка средстава и немогућности опоравка, са радом је престала *Српско-јеврејска трговачка задруга*, док је *Нишка банка* ушла у састав *Грађанске банке* из Београда.[8]

Велика ратна штета, умањени број банака и вишеструко обезвређен капитал банака условили су појаву нових финансијских институција потребних за развој Ниша и области које су гравитирале према њему. Ниш је 1921. године био град који је бројао 25.109 становника, у чијем

[3] Мари-Жанин Чалић, *Социјална историја Србије, Успорени напредак у индустријализацији*, Београд 2004, 203.

[4] Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I, Beograd 1988, 76.

[5] Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije (1918–1941)*, Beograd 1986, 40; Иван М. Бецић, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1941*, Београд 2012, 459.

[6] B. Petranović, *n. d.*, 76.

[7] *Алманах Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, I свезак, Загреб 1922, III-6, 19.

[8] Иван М. Бецић, „Последице Великог рата по нишке банке“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019, 225.

срезу је живело 60.649 становника, док је у округу било 187.270 људи.[9] Нишки срез убрајао се међу највећим у Србији, док је географски положај града наговештавао да би он, уз Лесковац, Бор и Скопље, требало да буде средиште индустријализације југоисточног дела Краљевине СХС.

Међу првим новчаним заводима који су у Нишу основани после Великог рата била је *Нишка прометна банка*, основана 27. маја 1920. године, а која је своје шалтере отворила већ 5. јуна исте године.[10] Основни капитал овог новчаног завода износио је милион динара и био је подељен на 5.000 акција од по 200 динара. Предвиђено је да се Банка бави следећим пословима:

- да прима улоге на штедњу;
- да даје зајмове на залогу хартија од вредности и варанта, драгоцености, робу, права и потраживања по текућим рачунима;
- да есконтује и реесконтује варанте и све друге хартије од вредности;
- да прима новац по текућим рачунима и врши целу чековску и упутничку радњу и све благајничке и посредничке послове;
- да прима новац и остале вредности у депо; врши наплате и исплате за туђ рачун;
- да учествује у привредним предузећима и бави се увозном и извозном трговином.[11]

Управни одбор Банке чинило је пет акционара са мандатом од пет година, док је Надзорни одбор бројао три члана бирана на три године. Подела чисте добити предвиђена је тако да је: најмање 10% одвајано у резервни фонд, 6% исплаћивано је на име тантијеме члановима Управног одбора, 3% члановима Надзорног одбора, до 5% директору и банчиним службеницима. Оснивачи *Прометне банке* били су: Владимир (Влајко) Станковић, трговац; Драгољуб Г. Јовановић, трговац; Ставра Пејчић, златар; Петко Букумировић, трговац; Ђока Н. Јовановић, ћурчија, Тодор М. Танић, благајник; Душан М. Живковић, трговац и извозник; др Милан Петровић, лекар; Јордан Н. Цветковић, индустријалац и Миодраг Х. Пешић, трговац.[12] Пословна структура оснивача ове установе била је у складу са највећим бројем новчаних завода у којима су натполовичну већину чинили трговци, док су се остали убрајали у занатлије, индустријалце или тзв. слободна занимања.

---

[9] *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год*, Сарајево 1932, 40–44.

[10] Архив Југославије (АЈ), фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије (65), фасцикла 1339, а. ј. 2323, (у даљем тексту АЈ, 65–1339–2323), Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Првом редовном збору акционара одржаном 20. марта 1921.

[11] *Правила Нишке прометне банке у Нишу*, Ниш 1920, 3–6.

[12] *Исто*, 7–25.

Чланови првог Управног одбора били су: Влајко Станковић, председник; Ђока Јовановић, потпредседник; Алекса Гребенаревић, Драгољуб Г. Јовановић и Душан М. Живковић. Надзорни одбор чинили су: Милан Петровић, председник; Јордан Н. Цветковић и Тодор М. Танић, благајник *Нишке трговачке банке*.[13] Највише акција поседовала је породица Станковић (Владимир, Петар, Душан и Ставра) 1.200, док су остали акционари на збору положили по 30 акција, због важећег закона о броју гласова.[14] Сви акционари били су из Ниша, осим породице Вељка Стефановића, трговца из Скопља, и Томе Стојковића из Књажевца.[15]

Термин у којем је Банка отпочела са радом није био најповољнији, тако да јој је требало око два месеца за ангажовање чиновника и набавку материјала, па је са озбиљним радом отпочела августа. Период до августа управа је искористила да ступи у везе са новчаним заводима у Београду и у унутрашњости, а Банка је за кратко време примила улоге у вредности од 750.000 динара. Да ће своје пословање базирати првенствено на улагања у привреду Банка је потврдила својим првим корацима. Финансирала је неколико трговачких предузећа и означила индустрију као своје примарно интересовање.

Заједно са Љубом Милићем из Соко Бање закупила је стругару у шуми „Буковик“, чији су капацитети прераде износили десет кубних метара за осмочасовно радно време. Заједно са Вељком Стефановићем и Сотиром Балтезаревићем закупили су шуму у близини Станичења за коју су прогнозирали да располаже са око 10.000 кубних метара дрва.[16] Заједно са Драг. Главичким, књижаром из Ниша, купили су штампарију која је радила око два месеца, али су због великих обавеза око тог предузећа продали Главичком свој део, зарадивши при том 5.870,50 динара.[17]

У оснивању робног одељења било је великих проблема са обезбеђивањем магацина и стручног особља, тако да је оно организовано тек крајем године и у њему се тада налазило робе у вредности од преко 700.000 динара, док је доста поручене робе било на путу. Банка је обављала само крупне послове и служила се туђим магацинима, успевши да добије право заступништва

[13] *Jugoslovenski kompas, financijalni dio 1919–1920*, Zagreb 1921, 152.

[14] Према члану 65. Закона о акционарским друштвима сваке три акције давале су право на један глас, али ниједан акционар није могао имати право на више од десет гласова, ма колико акција поседовао. (Милорад Зебић, *Закони и расписи о акционарским друштвима с упутствима и објашњењима*, Београд 1925, 43).

[15] AJ, 65–1339–2323, Списак депонованих акција за Први редовни збор акционара Нишке прометне банке одржаног 20. марта 1921.

[16] У Банчиним књигама стругара је вођена у вредности од 258.000 динара, а експлоатација шуме са 194.000 динара. (*Jugoslovenski kompas*, 353).

[17] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Првом редовном збору акционара одржаном 20. марта 1921.

петнаест фирми за разну робу (машине, сапуни, гас, уље, чоколада и друга роба). За кратко време рада зарадила је око 120.000 динара. Целокупна зарада, по одбијању дивиденде од 15%, дотирана је резервном фонду, да би се појачале банчине позиције.[18]

Обрт пословања у 1921. години увећан је три и по пута у односу на претходну, што је било и логично јер је *Прометна банка* радила током целе године. Како је њено пословање било везано за трговину и индустрију, велико ограничење у пословању робног одељења представљала је доступност локала за робу, тако да је управа најавила да у наредној години рачуна да ће Банка имати своје локале. Стругара је у потпуности прешла у банчину својину, а набављен је и довољан број машина за рад. Ипак, посао око експлоатације шуме није окончан јер су лош саобраћај и недостатак вагона онемогућавали да овај посао да задовољавајуће резултате. Мимо ових пословања, планови управе односили су се на оснивање фабрике кожа у непосредној близини Ниша, а да би се послови развили, одлучено је да се основни капитал повећа на два милиона динара.[19]

Највише труда у 1922. години управа *Променте банке* уложила је у подизање фабрике кожа „најмодернијег стила“. Зидање фабрике започето је половином марта, а већ почетком новембра отпочела је са радом. Банчина стругара у Мратињи изгорела је пре пуштања машина у рад, а била је запаљена од стране непознатих лица. Стругара је изгорела за три сата, иако су се овлашћена лица трудила да локализују пожар. Банка је одлучила да не тражи надокнаду штете јер је њу требало да плати дотична општина „а противу народа се не сме“![20] Овако конципирано објашњење банчине управе за немили догађај у пракси је значило да Банка није осигурала своје предузеће, што би се могло тумачити као немар.

Да би се смањила штета, делимично оправљене машине су продате, а управа је сматрала да ће преостала шума покрити губитак, тако да се резервни фонд није дирао. Да би фабрика успешно радила, управа је сматрала да би капитал требало да се повећа на 10 милиона динара, а по упућеном захтеву Министарству трговине и индустрије одобрено је повећање главнице на шест милиона динара. Потреба за повећањем основног капитала проистицала је из тога да је на изградњу фабрике у Нишкој Бањи уложено готово седам милиона динара.[21] Банка је у финансирање фабрике

[18] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Првом редовном збору акционара одржаном 20. марта 1921.

[19] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Другом редовном збору акционара одржаном 26. фебруара 1922.

[20] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Трећем редовном збору акционара одржаном 4. марта 1923.

[21] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Нишке прометне банке поднесен Трећем редовном збору акционара одржаном 4. марта 1923.

уложила сав свој капитал, улоге на штедњу, али се и задужила код других банака.[22]

Велика улагања у једно индустријско предузеће извршена су у тренутку када је Министарство финансија извршило заокрет у својој финансијској политици и кренуло у обуздавање инфлације. У складу са захтевима да се смањи новчани оптицај, *Народна банка* извршила је ревизију кредита и они су од 1. јануара 1923. године умањени за 10%, што је трајало све до тренутка док динар није постигао фактичку стабилност 1925. године.[23] Осим умањења, *Народна банка*, али и други велики новчани заводи, попут *Француско-српске банке*, добрим делом обуставили су даље давање кредита, што је многе банке оставило без повољних зајмова.[24]

На Трећем редовном збору акционара 4. марта 1923. године промењен је назив установе и од тог тренутка она је пословала под именом *Индустријско-прометна банка А. Д.*[25] Према предвиђеном плану, капитал Банке повећан је на шест милиона динара, а правила су промењена утолико што су одвајања за резервни фонд повећана на 20% од добити, предвиђено је 6% на име тантијеме Управном одбору, 1% Надзорном одбору, 4% дирекцији, а особљу по нахођењу Управног одбора.[26]

Међутим, инвестирање у фабрику готово свих средстава са којима је Банка располагала, било да су била њена или туђа, онемогућило је *Индустријско-прометну банку* не само да се бави банкарским пословима већ је исцрпело сваку могућност за обезбеђивање обртних средстава, тако да фабрика није имала средства да се снабде са довољно сировина да непрестано ради и тиме није била у могућности да врати уложени новац у њу.

Епилог овакве пословне политике било је покретање ванстечајног равнања *Индустријско-прометне банке* са њеним повериоцима 29. децембра

[22] *Нишка прометна банка* највише је дуговала нишким новчаним заводима: *Индустријско-привредној банци* 150.000 динара, *Окружној банци* 50.000, *Нишкој трговачкој банци* 60.000, *Нишкој акционарској штедионици* 50.000, *Јужноморавској банци* 140.511,50 динара, а *Јадранској банци* из Београда 83.697,60 и *Извозно-прометној банци* из Скопља 200.000 динара. (АЈ, 65–1339–2323, Извештај Индустријско-прометне банке поднет комесару министра трговине и индустрије Ђоки Т.Ђорђевићу 12. фебруара 1925).

[23] *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1938*, Београд 1938, 239.

[24] До 25. октобра 1924. године *Народна банка* давала је зајмове са каматном стопом од 6% по есконту, а 7% по ломбарду. У овом периоду каматна стопа код других новчаних завода кретала се 20%–24% у 1923, а наредне године достизала је и 30%. (*Народна банка 1884–1934*, Београд 1934, 310; Новак Поповић, Душан Мишић, *Наша домаћа привреда, фактори, стање, унапређење*, Београд 1929, 60).

[25] АЈ, 65–1339–2323, Оглас Нишке прометне банке од 26. априла 1923.

[26] *Правила Индустријско прометне банке А. Д. у Нишу*, Ниш 1923, 7, 24.

1923. године. Нишки првостепени суд дао је рок за пријаву повериоца закључно са 2. фебруаром 1924. године, а рочиште је одређено за 7. фебруар. За нагодбеног управитеља постављен је Јован Ђурђевић, директор *Генералне банке из Ниша*. Банка је понудила нагодбу да сви њени повериоци за своја потраживања ставе надинтабулацију на банчину интабулацију која је одобрена извршним судским решењем на целокупну имовину фирме „Браћа Станковић и Комп.“ из Ниша на 2 милиона динара кредита са каматом од 6% годишње. Понуђено је да банчини улагачи са сумом до 5.000 динара могу да траже наплату тек након шест месеци, улагачи до 10.000 динара после годину дана, а они са сумама преко 10.000 динара после годину и по дана, рачунајући за почетак рока 27. децембар 1923. године.[27]

Испитивање рачуна *Индустријско-прометне банке* поверено је Момчилу Јанковићу, директору *Јужноморавске банке*, Алекси Антићу, адвокату и Благоју Црниловићу, вишем чиновнику филијале *Народне банке*. Ова комисија утврдила је да је по одбитку резервног фонда од 2,2 милиона динара, губитак износио близу три милиона динара.[28]

Управа *Индустријско-прометне банке* тражила је ванстечајну нагодбу. Као разлоге губитака које је Банка исказала наводила је новчану кризу и губитке које су исказала сва банчина предузећа. Приликом ликвидације шумског предузећа у Станичењу исказан је губитак од 137.014,91 динара, док је губитак услед страдања стругаре у Мратињу износио 338.753,72 динара.[29] Ипак, главни губитак *Индустријско-прометне банке* причињен је од стране фабрике кожа. Целокупна инвестиција у ово предузеће износила је 7.082.420,93 динара, док је при покретању улагања Банчина главница износила 2 милиона динара, тако да је у самом почетку било умртвљено преко 5 милиона динара туђег капитала, на који је банка плаћала камату. Фабрика није могла да приступи интензивнијем раду све до марта 1923. године, па је Банка бележила губитак и по камати за неактивни временски период од годину дана. Када је фабрика отпочела са радом, Банка није имала довољно обртног капитала да би искористила пун капацитет фабрике, иако је у току 1923. године подигла свој основи капитал на шест милиона динара, па је тако настала штета од 2.844.869,97 динара.[30]

[27] *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 95, 26. април 1924, 10–11.

[28] AJ, 65–1339–2323, Записник са Четвртог збора акционара Индустријско-прометне банке одржаног 24. августа 1924.

[29] Ова сума представљала је само непосредну штету банчином постројењу, док је укупна штета износила 687.673,48 динара. (AJ, 65–1339–2323, Извештај Алексе Антића поднесен Четвртом збору акционара Индустријско-прометне банке одржаном 23. новембра 1924.).

[30] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Индустријско-прометне банке поднесен Четвртом редовном збору акционара одржаном 24. августа 1924.

Други разлог због ког је управа *Индустријско-прометне банке* тражила нагодбу било је покретање стечаја над фирмом „Браћа Станковић и Комп“. Име Банке било је тесно везано за име ове фирме јер се радило о њеним оснивачима, тако да је поверење улагача било пољуљано овим стечајем. Чим је стечај ове фирме био објављен, истог дана штедише су навалиле на шалтере захтевајући исплату од три до четири милиона динара за три, четири дана, што Банка није била у могућности да испуни. Бојазан управе била је да се не јаве и она лица којима је Банка била гарант за поменуту фирму. Ипак, поменута фирма дала је као гаранцију Банци интабулацију на целокупно своје непокретно имање, па је Банка за своје жирирање била потпуно обезбеђена.[31]

Суд је одобрио банчин захтев за поравнањем 8. марта 1924. године, а управа је сматрала да успешност његовог спровођења није била загарантована, јер су Јована Ђурђевића, тада већ бившег директора *Генералне банке*, сматрали за несрећно изабрану личност за поравнање, пошто није била стручна за најважнији посао *Индустријско-прометне банке* – пословање фабрике кожа. Управа је сматрала да је Ђурђевић кочио рад фабрике, умртвљивао банчину имовину дајући је другим новчаним заводима на коришћење са каматом, док је фабрика оскудевала у обртном капиталу и пошто није имала средства за сировине, имала је само трошкове. Управа се неповољно изразила и по нагодбеним издацима и повишицама, путовањима управника, одласцима у фабрику, проценитељима и разним издацима који су износили 43.257 динара. Додељени хонорар управнику за његов посао износио је 50.000 динара, али он није био задовољан том сумом и жалио се. У овом периоду чланови управе лично су исплатили преко 2 милиона банчиних дугова повериоцима.[32]

Нишка индустријско-прометна банка није била усамљени случај у овом граду да је стечај над њом отворен због превеликих улагања у привреду. Уз то, ситуација у којој се ова установа нашла утицала је и на *Јужноморавску банку* са којом је она била у пословним везама.[33] Недуго после *Индустријско-прометне банке* стечај је покренут и над *Нишком трговачком банком*.[34] Стање у ком су се нашли нишки заводи било је такво да је и јавност коментарисала њихову пословну политику. „Последњих дана Ниш се забавља једним веома широким питањем, – питањем учешћа

[31] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Индустријско-прометне банке поднесен Четвртом редовном збору акционара одржаном 24. августа 1924.

[32] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Индустријско-прометне банке поднесен Четвртом редовном збору акционара одржаном 24. августа 1924.

[33] *Време*, 729, 29. децембар 1923, 3.

[34] Стечај над *Нишком трговачком банком* отворен је 11. јула 1925. године због дуга према банци њене фабрике обућа од 6.240.445,98 динара. (И. М. Бецић, „Нишка трговачка банка“, *Расински анали*, 12, Крушевац 2014, 333).

банака у индустрији – које иначе није компликовано, ако се елементи, који су у питању, поставе на своја места и правилно оцртају према својој појави и задатку. (...) Индустрија може пожелети за себе кредит банке само у приликама кад исти употребљава за обрт, – искључиво за ликвидне ствари, као што је сировина за прераду. Индустрија не сме дуговати за своје инвестиције у зграде и машине, ако жели да буде самостална. (...) Са друге стране, банка у начелу не сме кредитирати индустрију за њено постављање – она сме кредитирати предузеће само после његовог постања – пошто оно проради сопственим средствима".[35]

Део акционара *Индустријско-трговачке банке* није делио мишљење управе и исказао је своје незадовољство на одлуку да се поставе рачуноиспитачи, а да није постављено питање одговорности управе због самовоље у раду. Критиковали су сазивање збора акционара у тренутку када рачуноиспитачи нису завршили преглед стања Банке, а изразили су и сумњу у истинитост списка депонованих акција.[36]

Велика полемика настала је по питању одговорности за стање у коме се *Индустријско-прометна банка* нашла. Као један од двојице рачуноиспитача, Алекса Антић изјавио је да је било много ометања да се састави извештај о пословању Банке и да је вршен притисак на Црниловића да не прихвати постављење, што је резултовало тиме да је Црниловић након десет до петнаест дана одбио да буде један од рачуноиспитача. Члан управе Петар Станковић и његове присталице тражили су од Министарства да пошаље свог комесара, али је то одбијено. Потом је управа ангажовала Лазара Крстовића и Петра Прибичевића као стручне особе, али и нове у Нишу, како на њих нико не би могао утиче. Када је Момчило Јанковић увидео да је посао за 1923. годину завршен, тражио је да се утврди стање и за 1924. годину. Антић се са овим захтевом није сложио јер тако нешто нити је било на дневном реду нити су рачуноиспитачи били овлашћени за то и предложио је да се после овог збора сазове ванредни збор на коме ће се ово питање решавати. Ресорно министарство сложило се са захтевом Јанковића, али своје мишљење није поткрепило ниједним законским прописом.[37]

Оно што је неупитно утврђено било је да је основа пада *Индустријско-прометне банке* било огромно улагање у фабрику кожа, за коју су коришћена туђа средства на која је плаћана камата преко 10%, па се штета константно увећавала. Фабрика није радила јер није имала обртних средстава, а нико није хтео да је кредитира због стања у коме се налазила. На челу фабрике

[35] *Лесковачки гласник*, 6, 9. фебруар 1924, 1.

[36] AJ, 65–1339–2323, Захтев Министарства трговине и индустрије нишком Првостепеном суду од 20. новембра 1924.

[37] AJ, 65–1339–2323, Извештај Алексе Антића поднесен Четвртом збору акционара Индустријско-прометне банке одржаном 23. новембра 1924.

у том тренутку били су Владимир и Душан Станковић, а лоше газдовање огледало се и у великим режијским трошковима.

На крају 1921. године највећи банчини дужници били су: фирма „Браћа Станковић и Комп.“ са 1.600.000 и Вељко Стефановић са 702.497 динара. Банка је у просеку плаћала штедишама 8,5% камате, док је фирма „Браћа Станковић и Комп.“ плаћала 7%, а Стефановић не само да није плаћао камату на зајмове већ је и добио камату по свом текућем рачуну. У 1923. години Банка је морала да плати камату улагачима и повериоцима, а она је износила преко 12%. Оваква ситуација довела је *Индустријско-прометну банку* у ситуацију да је њена главница од два милиона динара била само на папиру. Ни повећање капитала на шест милиона динара није било извршено у потпуности у ефективи.[38] Уплаћена су три милиона динара, док су четврти милион чланови управе: Милисав Вељић, А. Гребенаровић, Душан Станковић, Владимир Станковић, Петар Станковић, Драг. Јовановић и Душан Живковић покрили меницама. Ова средства нису употребљена за рад у фабрици већ за подмиривање дугова. Уколико је нешто готовине и остало, она је била премала за покретање озбиљнијег посла у фабрици.[39]

Почетком 1923. године Владимир и Душан Станковић без знања Управног одбора уступили су Јосифу Чуљковићу, трговцу из Скопља, искључиво право продаје банчиних прерађевина за Стару Србију и Македонију, давши му 15% провизије за Скопље и 10% за остале делове ове територије. Како је продато робе у вредности од неколико милиона динара, Банка је остала без пар стотина хиљада динара. Станковићи су фирми „Браћа Станковић и Комп.“, без знања Управног одбора, дали гаранције на преко два милиона динара. Са сазнањем ове радње настало је запрепашћење осталих чланова управе, што је довело до размирице са Станковићима. Осим гаранција које су оптерећивале Банку, ова фирма дуговала јој је још 900.000 динара по текућем рачуну. Чим је ово предузеће пало под стечај, повериоци су потражили наплату од Банке. У извештају од 7. марта 1924. године, нагодбени управник Јован Ђурђевић навео је следеће: „Углед банчин оборили су углавном ипак „Браћа Станковић и Комп“, од којих су два брата дуго времена вршљали у банци не фермајући остале чланове. Радили су како су хтели, имовину банчину нису разликовали од своје приватне имовине, банку су увлачили

[38] Акционари *Нишке индустријско-прометне банке* углавном су били Срби, али је део акционара припадао јеврејској заједници, попут: Давида М. Алкалаја са 40 акција, Јосифа Апела са 100, Хазана и Боривоја Самуила са по 50, Бојана, Хаима, Израила и Ленке Амаде са по 50, Леона и Зумбуле Хазан са по 50. Међу крупнијим акционарима био је Маркус Нехмијас са 2.610 акција, док је од других банкарских установа 100 акција поседовала *Банка „Вардар“* из Скопља. (AJ, 65–1339–2323, Извод рачуна главнице Индустријско-прометне банке од 10. августа 1923).

[39] AJ, 65–1339–2323, Извештај Алексе Антића поднесен Четвртом збору акционара Индустријско-прометне банке одржаном 23. новембра 1924.

у обавезе, кад год је то било у интересу њиховом лично или фирме Браћа Станковић и Компаније“. Ђурђевић је констатовао да је причињена штета већ достигла половину банчине главнице, са могућношћу повећања ако се томе не би стало на пут.[40]

Прибичевић и Крстовић утврдили су да је губитак фабрике кожа у 1922. години износио 287.260,83 динара, а правдан је тиме да је она отпочела са радом тек новембра и да није могла да покрије ни своје трошкове. Губитак у 1923. години нарастао је на 1.321.940,55 динара, а део губитка настао је због немарних набавки машина. Закључак ове комисије био је да су локомобиле скупо плаћене јер се није водило рачуна о курсним разликама, а куповане су и машине које су биле непотребне. Тако је дребанк који је плаћен 96.090,20 динара продат *Пожаревачкој банци* за 45.000 динара. Плате запослених у фабрици биле су огромне, с обзиром на ниво производње.[41]

Део акционара окупљен око браће Станковић имао је примедбе на рад збора и непотпун биланс који је приказан. У сагледавање стања Банке није ушао њен посао са фирмом „Браћа Станковић и Комп.“ са цигарет-папиром, при коме је Банка наплатила камату од 7% и тиме зарадила преко 100.000 динара. Ова грешка не би се поткрала да је преглед Банке био довршен у време одржавања збора.[42]

За невалидност одржавања и одлука збора акционара, Станковићи и Момчило Јанковић навели су то да су чланови управе Бераха и Челебоновић делили привремене признанице уочи збора да би се добила већина и дала разрешница управи. Комесар није проверио депоноване акције, ни њихову количину нити расподелу гласова већ је то урадио тек поподне, по окончању збора. Одлуку о нагодби критиковали су тиме да ју је Управни одбор потражио не питајући акционаре о томе и да је равнање понуђено у стопроцентном обиму, што је било неизводљиво. Према њеним одредбама, Банка је била дужна да до 28. јуна 1925. године исплати све повериоце у суми од преко осам милиона динара, што су сматрали немогућим. Ови акционари критиковали су и то да у Антићевом извештају није било ничега о Управном одбору који је водио Банку током једанаест месеци 1924. године, већ је само наведно стање док су у управи били чланови фирме „Браћа Станковић и Комп.“.[43]

---

[40] AJ, 65–1339–2323, Извештај Алексе Антића поднесен Четвртом збору акционара Индустријско-прометне банке одржаном 23. новембра 1924.

[41] AJ, 65–1339–2323, Извештај Петра Прибичевића и Лазара Крстовића поднесен Индустријско-прометној банци 30. октобра 1924.

[42] AJ, 65–1339–2323, Допис Момчила Јанковића Министарству трговине и индустрије од 29. новембра 1924.

[43] AJ, 65–1339–2323, Жалба Владимира Станковића и девет акционара Министарству трговине и индустрије од 3. децембра 1924.

Табела 1. Главне позиције *Индустријско-прометне банке* (у динарима)[44]

Година	Капитал	Есконт меница	Улози на штедњу	Резервни фонд
1920.	1.000.000	16.500.00,00	784.673,03	113.000,00
1921.	1.000.000	180.085,00	2.966.622,50	137.000,00
1922.	2.000.000	151.970,00	3.323.162,70	322.435,50
1923.	6.000.000	279.318,50	2.895.835,97	641.685,50
1924.	6.000.000	40.170,00	2.803.879,45	656.196,50

Доста питања постављано је и око односа *Индустријско-прометне банке* са Димитријем Марковићем, извозником из Београда, који је био председник Управног одбора у тренуцима књижења 1924. године и који је поседовао 5.012 акција Банке.[45] Акције су му предате као супергаранција за обезбеђење гаранције и текућег рачуна које је фирма „Браћа Станковић и Комп.“ имала код Банке.[46] Марковић је снабдевао фабрику кожама и за то добијао адекватне признанице по којима су коже биле у његовом власништву. Међутим, он је у ствари био поверилац Банке јер је исплаћивао коже добављачима, а тим исплатама задуживао је Банку по текућем рачуну. Када му је 12. новембра 1923. године издата потврда за коже на износ од 2 милиона динара, он је потраживао свега 229.161 динар. Неправилности су утврђене и тиме што је управа изложила Банку опасности за још 600.000 динара јер је толико коштала прерада коже која је призната Марковићу, а за шта је он био дужан да јој плати свега 5.000 динара.[47]

Откуп коже са Марковићевог стоваришта у Суботици није вршен у интересу банчине фабрике. Управа се није осврtала на нечистоће које су се налазиле у кожи и које су смањевале њену вредност за 5%, али је било неправилности и у банкарским пословима. Приликом исплате 40 милиона аустријских круна „Фрајду“ и „Винеру“ из Беча коју је Марковић извршио за *Индустријско-прометну банку*, одобрен му је курс од 15 пара за 100 круна, односно исплаћено му је 60.000 динара. Курс је у стварности био доста нижи, па је Банка преплатила ову исплату за 10.000 динара. Марковићев рачун у чешким крунама био је прецењен за 300.000 динара, а постојала је и банчина обавеза из 1923. године у суми од два милиона динара, за коју се није знало по којој основи је потицала јер је било много противречних одлука у записницима са седница Управног одбора.[48]

---

[44] AJ, 65–1339–2323, Рачуни изравнања од 1920. до 1924. *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926*, Zagreb 1926, 235.

[45] AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 13. фебруара 1925.

[46] AJ, 65–1339–2323, Извештај Нагодбеног одбора Индустријско-прометне банке од 3. марта 1924.

[47] AJ, 65–1339–2323, Извештај Нагодбеног одбора Индустријско-прометне банке од 3. марта 1924.

48 AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 13. фебруара 1925.

Због гласина да је радио у свом интересу, Василије Милојковић није желео више да набавља сировине за фабрику по свом кредиту. Истакао је да су коже куповане од познатих људи као што је Михаило Коцић из нишке *Генералне банке*. Већина чланова управе молила је Милојковића да настави са пословањем, али је он то одбио. Из тих разлога, на седницама Управног одбора 10. и 13. јануара 1925. године, донета је одлука да се стање у фабрици приведе реалности и да се рад и званично оконча, пошто покушаји да се фабрика прода или изда под закуп нису успели.[49] Против затварања фабрике био је само Владимир Станковић који је сматрао да ће тим поступком цена фабрике бити смањена и да ће бити продата у старо гвожђе. До краја месеца за њен престанак са радом знала је и јавност: „Од 1. о. м. обуставила је рад фабрика коже Нишке прометне банке у Нишкој Бањи. Као што је познато поменута банка се налази под ванстечајним поравнањем и једина нада поверилаца била је ова фабрика“.[50]

До тренутка обуставе рада у фабрику је било инвестирано око 10 милиона динара, што је значило да је био ангажован целокупан банчин капитал, као и четири милиона динара туђег новца. Директиве за рад фабрике у 1923. години давао је Душан Станковић, бивши директор банке и управник фабрике који је смањен 31. децембра те године. До јуна 1924. фабриком је управљао нагодбени управитељ Јован Ђурђевић, а до краја године члан управе Василије Милојковић и директор банке Милан Стојановић. Као стручњак од оснивања фабрике до 3. августа 1924. године радио је Милутин Вукадиновић, а потом наизменично од 3. до 15. августа Тодор Апостоловић и Адолф Верстошек од 15. августа до 1. октобра, па опет Апостоловић до краја године. Вукадиновић је завршио хемијски факултет у Лиону, герберски курс у фабрици коже Глезер у Бечу, од које су купљене машине. Верстошек је био искусни герберски мајстор са стручном школском спремом, а Апостоловић кожарски мајстор. Вукадиновић је дао отказ, Верстошек је напустио фабрику због лоших услова за живот у Нишкој Бањи, док је Апостоловић радио до затварања фабрике.[51]

Цене роби одређивали су управници на основу цена на тржишту и берзи. Продаја робе вршена је у фабрици и у Банци, а рачуни су издавани само у банци. Робу је у Нишу примао магационер Петар Живковић, понекад и са неким чланом управе. Роба је смештана у банчин магацин, осим оне која је још у фабрици била одвојена за муштерије и преношена у њихове магацине или на железничку станицу. Одлуком Управног одбора од 14. јула

[49] АЈ, 65–1339–2323, Записник са седнице Управног одбора Индустријско-продуктне банке одржане 5. фебруара 1925.

[50] *Лесковачки гласник*, 5, 30. јануар 1925. 1.

[51] АЈ, 65–1339–2323, Извештај Индустријско-прометне банке поднет комесару министра трговине и индустрије Ђоки Т.Ђорђевићу 7. фебруара 1925.

1923. године за куповину и продају робе одређени су Душан Станковић и Васа Милојковић, који су могли да одобре кредитирање, али су то понекад вршили и други чланови управе. Кредитирање је вршено по меницама, гарантним писмима или отвореним рачунима. У 1924. години кредитирана је роба у вредности од 5.093.753,30 динара, а на крају године остало је на стоваришту Банке прерађене робе у вредности од 853.370 динара, а у Банци за 385.057 динара.[52]

Током свог мандата у фабрици Васа Милојковић је набављао и продавао сирову кожу, а од ње у великим количинама куповао прерађену. Новембра 1923. године Милојковић је закључио куповину сирове коже од Зеке Дурака из Скопља за 105.029,50 динара и 129.846,60 француских франака. Ове коже биле су неподесне за прераду јер су биле лошег квалитета, а необично је било то што је део ових кожа био допремљен на Милојковићеву адресу, који је пак, као опанчар, за њих свакако био заинтересован.[53]

Од продате робе у 1924. години остало је ненаплаћено 1.267.000 динара, док је током јануара 1925. године продато робе на кредит у вредности од 1.156.000 динара. Меница за продату робу у јануару није било, док је за претходну годину недостајало меница у вредности од преко пола милиона динара. Овакво стање у благајни било је могуће јер последњих седам месеци Надзорни одбор није вршио функцију.[54]

Продају робе на кредит вршиле су многе фирме, али не и оне којима је готовина била неопходна. Гласови који су се односили на овакву политику фабрике често су садржавали питање зашто је на кредит продавана роба која се котирала на берзи и која је увек могла да нађе купца за готовину. Уз то, фабрика није платила порез на време, па је у ту сврху била дужна 408.079,46 динара.[55] Ова сума могла је бити покривена из вредности хемикалија у фабрици, које су процењене на 415.527 динара.[56]

Управа се није најбоље сналазила са стањем у којем се Банка налазила. Пропустила је зимску сезону за сечу шуме на Буковику и једино што је успела било је то да је од Шумске управе у Алексинцу добила продужење права за експлоатацију до краја јула 1925. године.[57]

---

[52] AJ, 65–1339–2323, Извештај Индустријско-прометне банке поднет комесару министра трговине и индустрије Ђоки Т.Ђорђевићу 7. фебруара 1925.

[53] AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 21. фебруара 1925.

[54] AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 21. фебруара 1925.

[55] *Службене новине*, 95, 26. април 1924, 12.

[56] AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 21. фебруара 1925.

[57] AJ, 65–1339–2323, Записник са седнице Управног одбора Индустријско-прометне банке одржане 10. јануара 1925.

Осим фабрике, према Банци су велико дуговање имали и чланови Управног одбора, чак 1.144.930,30 динара. Највећи дуг имао је Васа Милојковић, 911.090,30 динара, а затим су следили: Владимир Станковић са 138.130 динара, Алекса Гребенаревић са 35.400 динара, Душан М. Живковић са 32.300 динара и Драгољуб Јовановић са 28.010 динара. Од свих чланова управе само је Станковић положио меницу као гаранцију, и то на 100.000 динара. Уз то, чланови Управног одбора дуговали су за повећање главнице 800.000 динара. Резервни фонд био је отуђен и заложен, а трезор је неуредно вођен и без присуства дежурног члана. Осим нелегалног пословања, део акционара замерао је управи што је штедне улоге прво исплаћивала својим члановима уместо штедишама. Овакав начин пословања свео је целокупну имовину *Нишке индустријско-прометне банке* на 44.000 динара.[58]

Управа је желела да изврши ликвидацију Банке из два разлога. Један је био тај што је сматрала да је то најбржи начин да се изађе из настале ситуације јер би отварање стечаја могло да одужи исплату. Други разлог свакако је био тај што би отварање стечаја отворило и питање одговорности чланова управе, па је ликвидација била најбезболнији начин изласка из ситуације у којој се Банка нашла. Према нагодбеном решењу, повериоцима и улагачима Банка је дуговала око 5.500.000 динара, са роком исплате до 27. јуна 1925. године. Исплаћени су сви улагачи до суме од 10.000 динара, али преостала сума није могла бити обезбеђена, а како није било могуће наћи новац за обртни капитал фабрике, једино преостало решење била је распродаја имовине.[59]

На збору 29. марта сви присутни акционари осудили су чланове Надзорног одбора јер осам месеци нису надгледали исправност рада Банке и фабрике и нису потписали биланс. Нико од чланова Надзорног одбора није присуствовао збору, па је прихваћен предлог Аце Павловића, адвоката из Београда, да се од Министарства затраже стручни рачуноиспитачи да утврде банчино стање јер су злоупотребе Управног одбора утврђене у великој мери.[60] Епилог је био тај да су градски и срески суд повели истрагу против извесног броја чланова Управног одбора.

Након што је решењем нишког Првостепеног суда отворен стечај над имовином фирме „Браћа Станковић и Комп.“ и њених чланова Петра и Владимира Станковића и Милисава Вељића, из Управног одбора удаљен је Владимир Станковић, док се случај стечаја не реши.[61] На седници Управног

[58] AJ, 65–1339–2323, Извештај Ђоке Ђорђевића, комесара при Индустријско-прометној банци, Министарству трговине и индустрије од 21. фебруара 1925.

[59] AJ, 65–1339–2323, Извештај Управног одбора Индустријско-прометне банке поднет на II ванредном збору акционара одржаном 29. марта 1925.

[60] AJ, 65–1339–2323, Допис комесара Ђоке Т. Ђорђевића Министарству трговине и индустрије од 2. априла 1925.

[61] AJ, 65–1339–2323, Допис Индустријско-прометне банке Министарству трговине и индустрије од 1. јуна 1925.

одбора 24. јуна 1925. године присутни су били само Василије Милојковић, Алекса Гребенаревић и Драгољуб Јовановић, а ресорно министарство дало им је дозволу за попуну упражњених места. Уједно, Министарство је забранило иступање из Управног одбора уз претњу да ће свако ко то уради одговарати целокупном својом имовином за штету коју је Банка морала да надокнади повериоцима.[62]

Банчина покретна имовина стављена је под забрану отуђивања 17. јуна 1925. године као део обезбеђивања потраживања *Српско-америчанске банке* у износу од 580.000 динара основног дуга са 12% камате и припадајућим таксама и трошковима за гаранцију коју је Банка дала фирми „Браћа Станковић и Комп.“, као и *Окружној банци* за суму од 7.000 динара, са 6% годишње камате и припадајућим таксама.[63]

Управни одбор *Нишке индустријско-прометне банке* обавестио је Првостепени суд у Нишу 23. јуна 1925. године да ова установа није у могућности да одговори својим обавезама,[64] након чега је Банка отишла у стечај који је трајао неколико година.

Необјављени извори:

Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.

Објављени извори:

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год, Сарајево 1932.

Зебић, Милорад, *Закони и расписи о акционарским друштвима с упутствима и објашњењима*, Београд 1925.

Jugoslovenski kompas, financijalni dio 1919–1920, Zagreb 1921.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Алманах 1921–1922, I, Загреб 1922.

Правила Индустријско прометне банке А. Д. у Нишу, Ниш 1923.

Правила Нишке прометне банке у Нишу, Ниш 1920.

Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1924.

Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, Zagreb 1926.

[62] AJ, 65–1339–2323, Записник са седнице Управног одбора Индустријско-прометне банке одржане 24. јуна 1925.

[63] AJ, 65–1339–2323, Записник са седнице Управног одбора Индустријско-прометне банке одржане 24. јуна 1925.

[64] AJ, 65–1339–2323, Записник са седнице Управног одбора Индустријско-прометне банке одржане 24. јуна 1925.

Литература:

Бецић, Иван М, *Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1941*, Београд 2012.

Бецић, Иван М, „Нишка трговачка банка“, *Расински анали*, 12, Крушевац 2014.

Бецић, Иван М, „Последице Првог светског рата по развој банкарства у Нишу“, *Лесковачки зборник*, LIX, Лесковац 2019.

Deželić, Stanko Deželić, *Banke i bankarstvo, djelovanje, poslovanje i razvoj banaka*, Zagreb 1920.

Đurović, Smiljana, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije (1918–1941)*, Beograd 1986.

Министарство финансија Краљевине Југославије 1918–1938, Београд 1938.

Народна банка 1884–1934, Београд 1934.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I, Beograd 1988.

Поповић, Новак, Мишић, Душан, *Наша домаћа привреда, фактори, стање, унапређење*, Београд 1929.

Чалић, Мари-Жанин, *Социјална историја Србије, Успорени напредак у индустријализацији*, Београд 2004.

Штампа:

Време, Београд 1923.

Лесковачки гласник, Лесковац 1924–1925.

Summary

Ivan M. Becić

THE INDUSTRIAL-TRAFFIC BANK OF NIŠ

The need for reconstruction after the Great War in Serbia caused the establishment of a large number of banks. Several banks were gounded in Niš, as one of the larger cities, and one of them was the Traffic Bank of Niš, which was founded in 1920. The management of this bank consested mostly og merchants, craftsmen and industialists.

From the very beginning, this bank has shown interest in jobs thar were in the field of industry. Its rented forest for felling, invested in a turner, but

the main preoccupation was the leather facrory that this bank built in Niška Banja at the end of 1922. The bank confirmed its orientation towards industrial affairs by changing its name in 1923 to the Industrial-traffic Bank of Niš.

However, investing in the factory almost all the funds at the disposal of the bank, whether it was its own someone else's, made it impossible for the Industrial-traffic Bank not only to deal with banking, but also exhausted all possibilities for providing working capital, so the factory did not have funds to procure enough raw materials to keep working and thus its was not able to return the money invested in it.

The members of the management managed this company unprofessionally, and major malversations were noticed, which made it impossible for the facrory to work properly, at least to some extent. The bank invested all its funcs in the facrory, which made it unable to deal with banking. The lack of working capital made the factory stop working at the beginning of 1925, and the Industrial-traffic Bank of Niš went bankrupt in the middle of the same year.